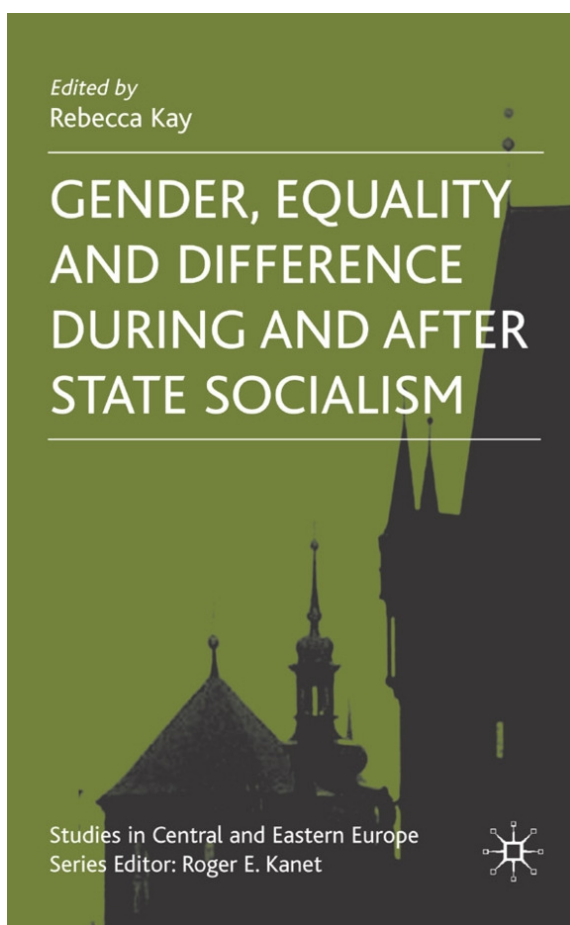

Kønssforskelle under og efter statssocialismen i østblokken

*Fra ligestilling på arbejdsmarkedet til patriarkalsk renæssance.
En god introduktion til spørgsmål om køn i Østeuropa*

Rebecca Kay (red.): *Gender, Equality and Difference During and After State Socialism*. Basingstoke: Palgrave 2007. 256 s., 570. kr

Af Rikke Elisabeth Frederiksen

Gender, Equality and Difference During and After State Socialism er en antologi, bestående af ti kapitler samt en detaljeret indledning. Bidragsyderne er fra så forskellige faglige baggrunde som sociologi, samfundsvidenskab, historie, kønsstudier, russiske og østeuropæiske studier samt økonomi og matematik. De data, der ligger til grund for de forskellige kapitler, varierer i samme omfang som forfatterens faglige baggrunde. Data strækker sig fra etnografiske interview, deltagerobservation og mundtlige fortællinger til detaljerede analyser af mediediskurser og taktikplanlægges dokumenter. De forskellige bidrag danner et mangefacetteret portræt af køn som en social konstruktion

forbundet med magt og identitet, og viser, hvordan denne konstruktion har haft og fortsat har indflydelse på organiseringen af de post-socialistiske samfund.

Antologiens formål er at belyse det komplekse forhold mellem agent, struktur og identitet og vise, hvordan dette former mænds og kvinders oplevelser af og reaktioner på forskellige samfundsmæssige uligheder og udfordringer. Den overordnede ramme er en analyse af køn i en økonomisk, politisk og ideologisk kontekst. Fokus er på statens centrale rolle i kønsdynamikken før og efter socialismens fald. Antologiens primære konklusion er, at kønsforskellene er en central del af de socialistiske/post-socialistiske samfund og det politiske system og så dybt indlejret i befolkningen, at denne ofte tager kønsforskellene for givet og er med til at reproducere dem uden nøjere refleksion.

Kvinders dobbelte byrde

Antologien er inddelt i to. Første del ser nærmere på perioden under statssocialismen. Med undtagelse af det første kapitel, der omhandler kvindemøde i tiden efter anden verdenskrig, beskæftiger forfatterne i denne del af antologien sig overordnet set med kvinders position som arbejdende og mødre samt de problematikker, der er forbundet hertil.

Før socialismen var der en skarp opdeling mellem kønnene. Mandens funktion var at forsørge familien, og derfor arbejdede han uden for hjemmet. Kvinden var hjemmegående med ansvar for hjem og børn. Under socialismen blev ligestilling et centralt element. Dette manifesterede sig især i indsatsen for at få kvinderne ud på arbejdsmarkedet. Hvor der blev ændret på kvinders roller og funktioner, blev spørgsmålet om, hvordan man kunne kombinere mænds rolle som både forsørgere og familieoverhoveder inden for den nye kønsstruktur, behandlet med større forsigtighed.

Selvom Sovjetunionen var det land i Europa med flest kvinder på arbejdsmarkedet, var der stadig udbredte forskelle mellem kvinder og mænd. Trods kvindernes indtog på arbejdsmarkedet beholdt mændene den centrale position her. Kvinderne var ikke repræsenteret i det politiske liv og besad ikke høje stillinger. Overordnet set betød ligestillingen, at kvinderne kom på arbejdsmarkedet samtidig med, at de skulle passe forpligtelserne derhjemme. De nye tiltag resulterede i, at mange kvinder oplevede en dobbelt byrde som både

arbejdende og mødre. Hvordan denne dobbelte rolle kunne kombineres, vedblev dog at være et ømt punkt. Denne problematik vises på forskellige måder gennem de forskellige kapitler i antologiens første del.

Denne adskillelse og fortsatte kønsopdeling, trods ideologien om ligestilling, byggede i høj grad på en forestilling om, at mænd og kvinder fra naturens side er forskellige. Et naturalistisk synspunkt, der var så grundlæggende, at det trods et ønske om at fremme ligestilling ikke blev betvivlet. Dette kommer især til udtryk i antologiens andet kapitel. Her beskriver sociolog Ildikó Asztalos Morell arbejdsmarkedseksperterens forsøg på at udarbejde passende job for kvinder. Til trods for, at disse eksperter argumenterer imod generaliseringer, viser Morell, at de var med til at reproducere essentialistiske forståelser af køn. De fejlede således i at problematisere den underliggende kønskontrakt og accepterede i stedet et syn på kvinders reproduktive ansvar som naturligt.

Bevægelsen væk fra ligestilling

I de første årtier under statssocialismen var den dominerende politiske diskurs, at ligestilling skulle fremmes. Under teknokraterne i tiden efter Stalins død opstod en anden praksis og retorik. Her begyndte politikere såvel som befolkningen selv at sætte spørgsmål ved kvindekroppens egnethed til, hvad der blev betragtet som maskulint arbejde. Kvinders centrale rolle på hjemmefronten og særligt i forhold til reproduktion blev atter fremtrædende. Der var dog ikke tale om en fuldstændig tilbagevenden til tidligere idealer. Sue Bridger viser i sit kapitel, at idealet om at få mange børn, som tidligere havde været en indikator for en god og tapper kvinde, ændrede sig til et ideal om velfungerende familier med en børneflokk på tre. Kvindernes forpligtelser i hjemmet kom dog atter i fokus. Aftagende ansvar og forpligtelser for kvinder på arbejdsmarkedet medførte et manglende engagement i kvindernes daglige arbejde uden for hjemmet.

Bridgers kapitel er med til at understrege de ændringer, der forekom under socialismen i de forskellige politiske perioder. Samtidig viser hun, hvordan ideologier følger de behov, der er i samfundet.

Kompleks forståelse af køn

Andel del af antologien tager over, hvor første del sluttede. Forfatterne til kapitlerne i denne del beskæftiger sig med tiden efter socialismens fald. Dette var en periode, der så en "patriarkalsk renaissance". En renaissance der så småt havde været under opsejling siden stats-socialismens afslutning. Samtidig viser denne del af antologien, at det er svært at udpege en enkelt dominerende kønsdiskurs. Efter socialismen herskede der både idealer om lighed, personlig frihed, frihed til at vælge og muligheden for at udtrykke en personlig identitet.

Forfatterne i denne del tager, modsat forfatterne i første del, fat på en række emner, der berører både mænd og

kvinder. Alligevel hører vi i denne del af antologien, ligesom i første, næsten udelukkende kvindernes stemmer.

Francesca Stella ser nærmere på homoseksuelles rettigheder og synlighed i Rusland. Hun viser, hvordan homoseksualitet har ændret sig fra at være kriminaliseret og ikke synlig under statssocialismen til i tiden efter at blive legaliseret. Hun understreger dog samtidig, at til trods for denne ændring er homoseksualitet stadig omgærdet af stigmatisering, vold og politisk diskrimination. Stella berører kort forskelle i homoseksuelle mænds og kvinders rettigheder under socialismen. Dette emne går hun imidlertid ikke i dybden med, og i resten af kapitlet beskriver udelukkende debatten fra de homoseksuelle kvinders perspektiv.

Denne tendens til at skrive ud fra kvindernes perspektiv finder vi ligeledes hos de øvrige bidragsydere. Larisa Kosygina skriver om migration fra omkringliggende post-socialistiske lande til Rusland. Hun understreger hvordan migranterne bliver stigmatiseret ud fra en lang række forhold: lovgivningen, økonomiske forskelle, alder og køn. Kasygina fokuserer dog udelukkende på kvindernes position; hun viser hvordan emigrantkvinderne er dobbelt stigmatiserede qua deres køn og deres position som emigranter.

Antologiens sidste kapitel omhandler trafficking. Kapitlets forfatter, Mary Buckley, gør indledningsvis opmærksom på, at trafficking er et problem, der både berører kvinder og mænd, piger og drenge. I kapitlet ser hun dog udelukkende nærmere på trafficking i forhold til piger og unge kvinder.

Trods den diversitet, der er i kapitlerne og de to dele imellem, omhandler antologien primært kvinder og deres undertrykkelse. Det er kun Rebecca Kays kapitel om fædre i det post-socialistiske Rusland, der ser nærmere på forståelser af maskulinitet og betydningen af kønspolitikken for mænd. I kapitlet "In our society it's as if the man is just some kind of stud" ser Kay nærmere på, hvilken betydning opdelingen mellem offentlig og hjemlig sfære har for mændene. På baggrund af dette konkluderer hun, at mange mænd føler sig marginaliserede på hjemmefronten generelt og særligt i forhold til deres børn.

Ulighed frem for lighed

Overordnet mener jeg at antologien mere handler om ulighed end lighed – den viser hvordan kvinderne gennem de forskellige politiske perioder har været undertrykte i forhold til mænd. Særligt den første del peger på, at den tilstræbte lighed udelukkende sigtede mod arbejdsmarkedet, og at disse tiltag i sidste ende var med til at reproducere en allerede eksisterende ulighed.

Trods spændvidden i de faglige baggrunde og de forskellige emner, antologien berører, holder den sig i

høj grad til kvindernes perspektiv. Dette leder til en konklusion, der ofte fremføres i kønsforskning: kvinder er (stadig) undertrykte, og denne undertrykkelse reproduceres løbende, fordi borgerne på grund af kulturelle, politiske og samfundsmæssige strukturer ikke sætter spørgsmål ved de gængse kønsroller. Jeg ønsker ikke at betvivle denne konklusion, men jeg mener det ville have klædt antologien, hvis der havde været lidt flere mænd på banen – både informanter og forfattere. Dette ville have bidraget til en bredere forståelse af de kønsdynamikker, der findes i det post-socialistiske samfund.

Jeg finder den vinkel, Kays har i sit kapitel, yderst interessant, da den bidrager med et andet perspektiv til uligheden. Kays kapitel sætter opfattelsen af kvinder som undertrykte og begrænsede i et nyt perspektiv. Hun viser, at mange kvinder er dominerende på hjemmefronten og i forhold til børneopdragelse, hvilket medfører, at mændene føler sig marginaliserede på disse områder. Det ville have været interessant, om der havde været flere kapitler, der havde taget udgangspunkt i mændenes oplevelser. Det havde klædt Kosyginas beskrivelse af migration, hvis hun havde set nærmere på, hvordan det påvirkede de emigrerede mænd at være arbejdsløse eller ikke at kunne få et arbejde, der var relateret til deres uddannelse, taget i betragtning at en stor del af deres identitet ligger i deres arbejde og rolle som forsørgere. Det ville også have været interessant, om Buckley havde undersøgt, hvad det betød for opfattelsen af maskulinitet, når unge mænd og drenge bliver ofre for trafficking-industrien.

Trods denne kritik, finder jeg antologien interessant og velskrevet. Kapitlerne er relativt korte, og forfatterne bliver ikke fagspecifikke og når derfor ud til læsere fra andre faglige lejre. Jeg mener at *Gender, Equality and Difference During and After State Socialism* er en god introduktionsbog til forskellige emner om køn i Østeuropa.

Rikke Elisabeth Frederiksen er cand.mag. i antropologi.